

הכתם נשאר

עידן לנדו

התמודדות עם אשמה פנימית באמצעות הכחשה, ואימוץ של שיח סניטרי כדי להשליך את האשמה על גורמים חיצוניים, היא מנגנון מחולל אלימות עתיק יומין. קדחת הניקיון מכסה על חרדה נוראה של האני מפני חוסר הטוהר של עצמו. בימים אלו, בצל האשמה הכבדה של מלחמת ההשמדה בעזה, הישראלים נאחזים באלימות המטהרת ומעצימים אותה. התיקון יבוא דווקא מחיבוק האשמה הנוראה שדבקה בנו

ספטמבר 2025

פן הרגע הראשון כולם דיברו על "לנקות את עזה", ובהמשך גם טראמפ דיבר כך, אבל אף אחד לא התרגש, כולל אני, כי התרגלנו כבר שמדברים על ערבים כעל לכלוך שיש להיפטר ממנו. ובכל זאת משהו החריף והתחדד בשיח הסניטרי של השנתיים האחרונות, ונדמה שכעת זה כבר כמעט גלוי לגמרי - הקשר בין השמדה ובין היטהרות ממש תוקף אותך מכל כיוון.

קחו את מוקי, מעין נייר לקמוס של רוח הזמן. בריאיון איתו באתר מאקו בשבועות האחרונים הוא סיפר על שני השינויים המשמעותיים שחלו בו בשנים האחרונות: המעבר לתזונה "בריאה" ואימוץ השקפה דתית-ימנית. אני מצטט שני קטעים, כי השפה חשובה כאן:

אני לא חי בעיר, אני לא בליין. אני קטוגני, התזונה שלי מורכבת מביצים ובשר, וזהו. אני לא צורך סוכר, אין דבר כזה מזון מעובד בבית. אני מתאמן, הרבה. אני לא לוקח תרופות. אני נקי מכימיקלים מכל כיוון. אני מייצר לעצמי את הסבון, אבקת הכביסה, משחת השיניים והדאודורנט.

אני לא חותם על דבר כזה [עצומת האמנים]. אני לא מסכים עם זה, נקודה. יש גוף אחד שאחראי ואשם במה שקורה בעזה, וקוראים לו חמאס. אנחנו עושים את מה שאנחנו עושים בצורה ההומנית ביותר והזהירה ביותר האפשרית בעיניי. זה מלחמה, זה העסק הכי מכוער בעולם, קורים דברים איומים. אני לא חושב לרגע אחד שהם באשמתנו או באחריותנו. אנחנו עושים כל מה שאנחנו צריכים לעשות כדי לשמור עלינו ולהשמיד את הרוע הזה, זה הכל.

מה שבולט בקטע הראשון הוא שפת השלילה (לא בעיר, לא בליין, לא סוכר, אין מזון מעובד, לא תרופות), שמתמזגת עם שפת הניקיון (נקי מכימיקלים), שהרי ניקיון הוא לא-לכלוך. גם פסיכולוג מתחיל היה מעיר שיש כאן בעיה כלשהי בקבלה עצמית, שלא לומר יחסים מעוותים עם האני. שימו לב גם לפסקנות שעוצרת משפטים ("וזהו"), לפני שחלילה מישהו יערער עליהם. זו בולטת גם בקטע השני: "לא מסכים עם זה, **נקודה**"; "להשמיד את הרוע הזה, **זה הכל**". גם העצירה האגרסיבית הזאת היא שלילה, שלילה של המשך, של אפשרות דיון או ערעור, שלילה של ספק, או ספק עצמי. ולסיום, ממש כפי שהקטע הראשון מקדם את ההתנקות מתרופות או כימיקלים, הקטע השני מקדם את ההתנקות מאשמה או אחריות; שלילת המחשבה שהן בנו ("אני לא חושב לרגע אחד שהם באשמתנו או באחריותנו") היא בדיוק אותו סוג של התנקות ממה שנתפס כרעל שמזיק לגוף הבריא, הנקי, הטהור.

התמודדות עם אשמה פנימית באמצעות הכחשה, ואימוץ של שיח סניטרי כדי להשליך אותה על גורמים חיצוניים, היא מנגנון מחולל אלימות עתיק יומין במחשבה הדתית וגם הפוליטית. עוד נשוב אליו.

השיח הסניטרי

מוקי לא לבד. יש ספקטרום שלם של "אלטרנטיבים" - רוחניקים, מדריכי לייף סטייל, כוהנות תזונה נכונה, שונאי כימיקלים, פנאטים אורגניים, פותחי קלפים וצ'אקרות, שיכורי טנטרה וכולי - שבשנים האחרונות מצאו את ביתם הפוליטי דווקא בחיק הימין, ולעיתים קרובות הימין הקיצוני או ההזוי. זו תופעה גלובלית שכבר זכתה להתייחסויות במאמרים רבים מן העת האחרונה.^[1] בטורו בעיתון **הארץ** טבע אלון עידן את הכינוי "יוגינאצים" והזכיר נציגה מקומית מובהקת של התופעה הזאת - רבקה ("אני מאמינה בארץ ישראל השלמה, בגירוש, כיבוש והתיישבות") לפאיר, מורה ליוגה נשית, מתנחלת שאוהבת להסתחבק עם שמאלנים מתל אביב, ובעיקר אובססיבית להר הבית.^[2]

שבעה באוקטובר נפל כפרי בשל לידיה של לפאיר, שלא חדלה מלהפליג בשבחי הטלטלה שהוא סיפק לעם ישראל. מבחינתה, "אנחנו מחויבים לנקום ולהשמיד את עזה. מתינוק ועד זקנה". אני מתעניין דווקא בקשר של פנטזיית ההשמדה הזאת לשיח הסניטרי, ובמקרה של לפאיר מוקד העניין הוא הר הבית. בריאיון **למקור ראשון** ביוני השנה היא הסבירה איך עברה היטהרות לפני העלייה להר הבית ("שבעה נקיים" הם שבעה ימים שאישה צריכה לספור לאחר הפעם האחרונה שראתה את דם הנידה שלה, ורק לאחריהם ולאחר טבילה במקווה היא מותרת ליחסי אישות):

לפני העלייה התרגשתי מאוד. עשיתי שבעה נקיים, טבלתי ועליתי. לא היו אז כמעט יהודים שעלו אז עליתי עם קבוצה של גויים, ובאיזהו שלב עזבתי אותם ונשארת לבד. פתאום היו מולי שתי ערביות שחילקו עלונים עם הסבר על אל אקצא. הן פנו אליי, חשבו שאני תיירת. לקחתי מהן את העלון ופשוט אמרתי להן "תקשיבו, המקום הזה שלנו, ואתן תראו שעוד מעט לא תהיו פה".

כאן זה ממש על פני השטח: קודם טיהרתי את עצמי מן הטומאה של דם הנידה, הגעתי למקום הקדוש, אבל אז "פתאום היו מולי שתי ערביות". בכלל לא חשוב אם לפאיר מודעת לזיקה הברורה הזאת שמבטא רצף המחשבה בין הזיהום שהוסר ובין הזיהום **שצריך** להסיר. מה שחשוב הוא התפיסה של הגוף כאנלוגי

לבית המקדש - מקום של טוהרה, של סילוק פסולת וזוהמה (דם או גויים). מקום שנשקפת לו סכנה מתמדת מפני הזוהמה. וכאן כדאי גם לשים לב שהזוהמה החיצונית תמיד מעוררת זוהמה פנימית רדומה. למעשה, אפשר לומר שהאחת היא בת דמותה של השנייה. בהמשך הריאיון לפאיר אומרת: "אני יודעת שיש, נגיד, חמישה אחוז ערבים שהם באמת על הכיפאק והם איתנו ונותנים לנו גב. הייתי רוצה לתת להם את המקום שלהם, אבל מחליש להסתכל על האויב בצורה כזו".

החולשה היא הזוהמה הפנימית; גם ממנה צריך להתנקות. שנאת החולשה שרווחת בימין האידיאולוגי היא בעצם ביטוי פתולוגי של אגו מפוצל, שאינו מסוגל להכיר בחלקים בלתי נפרדים ממנו: בשעה שהדימוי העצמי והקהילתי מדגיש ללא הרף את העוצמה והביטחון של האני, כל הספקות והחרדות, שבאופן טבעי מתעוררים בכל אדם לנוכח אתגרים, מוכחשים תחילה ואחר כך נתפסים כ"נטע זר" שאיננו אורגני לאני החזק.^[3]

את הביטוי הקולע "שיח סניטרי" אני שואל ממאמר מאיר עיניים של יצחק בנימיני, שמציע ניתוח פסיכואנליטי של הצומת הנפשי-אידיאולוגי הנשלט בידי קדחת הניקיון.^[4] בנימיני בוחן את תפקידה המכריע של קדחת הניקיון במושג החטא הקדמון הנוצרי (שתמיד צריך אבל אף פעם אי-אפשר באמת להתנקות ממנו), ומתמקד במופעיה האינדיווידואליים בשני מקרי מבחן: הפרסונה של אדולף היטלר כפי שהיא עולה מ**מיין קאמפף** ומתיאורים ביוגרפיים, והפרסונה של טראוויס בייקל, גיבור הסרט **נהג מונית** של מרטין סקורסזה.

אצל היטלר, ובמחשבה הנאצית בכללותה, כל תחושות הגועל והבזות מתנקזות אל היהודי; הוא הלכלוך הפיזי שיש לבער וגם הלכלוך המוסרי. בניתוח הפסיכואנליטי, היהודי, בהיותו נימול, מייצג גם את פחד הסירוס ואת המיניות הנשית, שאותן יש להדוף החוצה בכוח כדי להותיר זהות גברית מונוליטית, נטולת סדקים ופקפוקים. אצל טראוויס, העיר ניו יורק שורצת חוטאים - קבצנים, זונות, מסוממים - ועליו מוטלת משימת החיטוי, הגאולה מן הלכלוך. גם טראוויס נאבק בשד פנימי, המשיכה לילדה-זונה, וגם אצלו המאבק מתורגם לבולמוס של אלימות חיצונית כלפי העולם המאפשר אותה. בנימיני מסביר כיצד חזיונות של אחרית הימים פועלים בתוך הכלכלה הנפשית של המאבק המתמיד בכלל: "היבט הניקיון הזה הוא פתולוגי-אישי אבל גם הוא בבסיס השיח המשיחי כפי שהתקיים תמיד במסורת האסכטולוגית היהודית-נוצרית, בסלקו ביום הדין את ההתענגות של בני האדם החוטאים".

ובמילים פשוטות יותר: קדחת הניקיון מכסה על חרדה נוראה. זו חרדת הסובייקט מפני הריבוי שלו עצמו, החרדה מפני היותו מפולש ומעורבב עם זהויות סותרות, לא עקביות: זכר שהוא גם קצת נקבה, לבן שהוא גם קצת שחור, יהודי שהוא גם קצת גוי, סטרייט שהוא גם קצת הומו. הריבוי הוא המצב הטבעי, ממש כשם ש"לכלוך" הוא המצב הטבעי. אין שולחן נקי מכל גרגר אבק ואין אגו שזהות יחידה ממצה אותו. החרדה מלווה בהכחשה, אבל זו אינה צולחת, כי מטבעו של המוכחש לשוב ולצוף. זהו רגע הלידה של האלימות ותשוקת החיסול, שמופנות הן פנימה - כלפי הגורמים המאיימים על הזהות הפשוטה והאחדותית - הן החוצה, כלפי הקבוצות שזהותן סותרת את זו שהאגו דבק בה בכל כוחו (בעגה הפסיכואנליטית זהו אובייקט "אקסטימי", פנים-חוצי, זר טוטלי שמצוי בקרבה הכי אינטימית בתוך הסובייקט).

פרויקט ההתנקות וההיטהרות הוא בהגדרה פרויקט נצחי, וזה מה שהופך לטבעי כל כך את הזיווג בינו ובין תפיסת היסטוריה משיחית; אין קץ לכללוך ואין קץ לזוהמה. החיים הם היטהרות, מאבק בלתי פוסק בכללוך, התגברות בלתי פוסקת על היצר הרע, שמובילות לחיסול והשמדה. המצב הטהור לגמרי, ימות המשיח, לעולם אינו מגיע, אבל כל רגע ורגע הוא התכוננות אליו; הוא כמעט כמעט כאן. מה שמבחין נראה אולי כמאבק מתיש וחסר תוחלת, נחוה מבפנים כמוקד של משמעות; חיים כאלה, מעצם הגדרתם, תמיד יהיו הרפתקה דחושה במשמעות.

עמלק, הלכלוך הפנימי

האנתרופולוגית מרי דגלס לימדה אותנו שהטהור והטמא הם צמד בינרי, שתפקידו העיקרי הוא לכוון סדר חברתי יציב באמצעות מערכת מיון שמבחינה בין עצמים או בעלי חיים שכלולים בה ובין כאלה שמוקצים ממנה.^[5] מכיוון שעצם ההבחנה חשוב יותר מן התוכן של כל קטגוריה, התכנים עצמם שרירותיים ותלויי הקשר. הגרב המונח מתחת למיטה הוא חלק מן הסדר של הניקיון, אבל אותו גרב שיהיה מונח על צלחת אוכל יהפוך ל"לכלוך" ולמוקד של גועל שיש לסלקו. דגלס מבחינה שיצורי כלאיים, שטורפים את הקלפים בעירוב תכונות משני צידי קו הטוהר, מעוררים את החרדה העמוקה ביותר ומושכים אליהם את האיסורים החמורים ביותר. הדוגמה המובהקת לכך היא החזיר ומעמדו הייחודי בהלכה, במסורת ובדמיון היהודיים. דווקא החזיר, בהיותו מפריס פרסה ושוסע שסע, קרוב לחיות הכשרות יותר מחיות טמאות אחרות; רק גירה אינו מעלה. קרבתו זו לחיות הכשרות, ולמעשה קרבתו לאדם, היא שורש "השנאה המטפיזית" כלפיו ביהדות. בדברים הבאים אני נשען על מאמר מופתי של אבשלום אליצור שפורסם לפני עשרים שנה, "זֶכֶר עמלק וטעם החזיר: האנטומיה של השנאה המטפיזית", שחורש את הטקסטים המקראיים והמדרשיים במשקפיים פסיכואנליטיות, והוא גדוש ועמוס תובנות; אתן כאן טעימות בלבד, שמאירות באור נוסף את הקשר הגורדי בין היטהרות לאלומות.^[6]

כמו פרשנים רבים לאורך כל הדורות, אליצור תוהה מה הפך את החזיר לחיה משוקצת כל כך במסורת היהודית, הרבה מעבר לעילות הכשרות המוזכרות בתורה. ההסברים הבריאותיים והאקולוגיים קלושים, ואין בהם כדי להאיר את הפן הרגשי העמוק של היחס הזה. החזיר שנא כל כך, טוען אליצור, דווקא משום שהוא קרוב ודומה לנו הרבה יותר מחיות משק אחרות: התזונה המגוונת, היעדר עונות ייחוס, קיומו של תא משפחתי, ואולי יותר מכול – העור הוורדרד ונטול השיער. מבחינה פיזיולוגית, החזיר קרוב כל כך לאדם שהוא המקור המועדף בבעלי חיים להשתלות לב, עור ולבלב. מבחינה התנהגותית, הגרגרנות של החזיר מזכירה (באופן מביש) תכונה אנושית אוניברסלית, ואין זה פלא שבדתות שהשקיעו אנרגיה כה רבה בריסון ובמשטור הדיאטה המותרת שיקף הדימוי הגרגרני של החזיר יצרים כבושים ומאבק מתמיד בעצמי.

כמו השנאה לחזיר, גם השנאה לעמלק תפחה במסורת היהודית לממדים מטפיזיים, וכך גם המצווה להשמידו עד אחרון העוללים, בכל מקום ובכל זמן. חוסר הפרופורציה בין העילה הרשמית ("אֲשֶׁר קָרָךְ בְּדָרְךָ וַיִּזְגֵּב בְּךָ כָּל הַנְּחָשָׁלִים אֲחֵרֶיךָ" – עמלק התנכל לנשרכים מאחור ביציאת מצרים) ובין השנאה התהומית הזאת מזמין גם הוא פרשנות פסיכולוגית. וגם כאן, טוען אליצור, השנא הוא הקרוב והדומה.

עמלק וישראל היו דודנים מדרגה שנייה – עמלק הוא נכדו של עשיו, אחי יעקב – ולכן הקרבה ביניהם הייתה גדולה יותר מזו שבין כל עמי כנען האחרים לישראל. יש אפילו רמזים במקרא שהעמלקים היו מעורבים בעם ישראל, כמו הנער העמלקי ששאל הגוסס בשדה הקרב ביקש ממנו להורגו (שמואל ב א).

כאן הדבר נהיה מעניין יותר וגם ואפל יותר. תולדותיו של עמלק שזורות בעירוב וטשטוש גבולות מוסכמים. מוצאו מוצג בשתי דרכים שונות: הוא בנם של אליפז בן עשיו ותמנע, שבמקום אחד מוצגת כפילגשו של אליפז ובמקום אחר כבתו של עשיו. המדרש הסיק מכך שתמנע היא למעשה בתו של אליפז, ששכב עם אמו, וכשגדלה שכב גם איתה, וכך נולד עמלק: תוצר של גילוי עריות כפול, פריצות וזימה, תמונת תשליל של טוהר המשפחה היהודית. זיקתו השנייה של עמלק לעירוב היא היותו אחד מחמשת המינים הכלולים ב"ערב-רב" שעלה עם העברים ממצרים, יסוד זר החי בתוך עם ישראל ומאיים עליו מבפנים. דרך הספרות הקבלית קיבל מושג הערב-רב ממד מיתי-שטני, מעין יסוד נצחי וסמוי שמאיים לפורר את היהדות מבפנים, וכך התגלגל לזיהוי העכשווי שלו, בקרב הציונות המשיחית, עם מגוון שלם של "עוכרי ישראל" ושמאלנים. בתיקוני הזוהר, השיח הקסנופובי הוא סניטרי במובהק; עם ישראל הוא החיטה שיש לנקותה מן הערב-רב, והנמשל גם מפורש: יש להשמידו.^[7] היופי בתסביך ההיטהרות הנצחי, כמובן, הוא שאי-אפשר להשמיד אותו כליל.

עמלק הוא "הצל" היונגיאני של ישראל, הספק המנקר. והנה חישבו המקובלים ומצאו ש"עמלק" ו"ספק" זהים בגימטריה, ומי שחפץ יכול למצוא באינטרנט שלל פרשנויות על העמלקיות של הספק הפנימי, כמעט מביכות בחושפנות הפסיכולוגית שלהן (למשל: "אין מדובר רק על עמלק העם, הגשמי, אלא על עמלק הרוחני הנמצא בתוכנו, המייצג הן את הקול המחליש שבה לרפות את ידינו").^[8]

המאמר של אליצור מראה גם כיצד השנאה לעמלק גואה בתקופות מלחמות השבטים, כשישראל ויהודה יוצאים למסעות טבח זה בזה; אין כמו אויב חיצוני לווסת את השנאה הפנימית הזאת. הנדבך האחרון בניתוח הוא ההבחנה המצמררת בדבר הדמיון המוחלט בין תשוקתו של יהוה להשמיד ולכלות שוב ושוב את עם ישראל החוטא, שנבלמת תמיד על הסף בתחנוניו של משה או בחזיונות הנביאים, ובין מצוות ההשמדה של עמלק (פנטזיות העינויים וההשמדה של יהוה כלפי עם ישראל מגיעות לכדי פירוט סדיסטי בכמה וכמה מקומות; ראו למשל עשרות הפסוקים אחרי דברים כח, יד). גם הלשון אותה לשון, למשל "וַאֲשַׁמְדֵם וְאֶמְחָה אֶת שְׁמֵם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (דברים ט, יד) על עם ישראל לעומת "כִּי מָחָה אֶמְחָה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (שמות יז, יד) על עמלק.

"הייתכן, אם כן", שואל אליצור, "שעמלק שימש מעין 'שסתום ביטחון' לדחף החיסול העצמי של אויביו? [...]. לכן המשיך עמלק להתקיים: אם כך נוהג האלוהים כלפי עם ישראל, כשעמלק עודו קיים ויכול לספוג מדי פעם את זעמו, מה יהיה גורל ילדיו כאשר יישארו מולו לבדם?". אליצור ממשיך ומנתח מופעי ברבריות אחרים ביהדות כהחצנה של אלימות פנימית מודחקת (למשל פסיקת הרמב"ם שאם יהודי אונס גויה, אפילו ילדה בת שלוש, צריך להרוג אותה, "כבהמה", כי היא זו שהביאה אותו לידי תקלה). אבל כאן אני רוצה לחזור להווה, ובפרט לקישור הרווח בשנתיים האחרונות בין הפלסטינים לעמלק, קישור

שהדהד בקביעות לא רק בהצהרות של רבנים ובשיח הגלוי של חיילים בעזה אלא גם באיגרת ששלח נתניהו לחיילים בתחילת מלחמת ההשמדה. מה הופך את הקישור בין הפלסטינים לעמלק (שלא נולד בשבעה באוקטובר, אלא הרבה לפניו) למתבקש וטבעי כל כך בתודעת הימין הציוני?

מבין כל עממי כנען, עמלק הוא היחיד שאינו מקושר לטריטוריה מוגדרת. במילים אחרות, הוא היה עם נוודים. מי עוד היה עם נוודים לפני הגיעו לארץ ישראל? אכן, אנחנו. ההשתרשות של העברים בארץ ישראל לא מחקה את תודעת הנוודות והתלישות; ואפשר להניח שכיבוש הארץ האכזרי, שחייב להשמיד את תושביה המקוריים, פָּרַס את אותו גחל אשמה רוחש על שאנחנו לא מכאן. ומהו עמלק אם לא מזכרת עוון, עם נוודים שמציב מולנו את המראה של זהותנו אנו? השנאה התהומית כלפי האויב החיצוני היא שוב גלגול של "לכלוך" פנימי שחובה להתנקות ממנו. כאן כבר אפשר לראות את החיבור הטבעי למיתוס הציוני של "ארץ בלי עם לעם בלי ארץ". בארץ דווקא היה עם אחר, ואילו העם שהגיע אליה שאף בכל מאודו להתנער מן הנוודות ולהשתרש באדמה. ראיית הפלסטינים כעם בלי ארץ הייתה הכרחית, ולמעט דמויות חריגות מאוד בהיסטוריה הציונית (כמו אחד העם ויצחק אפשטיין), טופחה האשליה שהערבים בארץ ישראל הם "ערב רב" חסר כל זהות לאומית או אתנית, שנדד לכאן מחצי האי ערב וממקומות אחרים, ובאותה הקלות יתנדף לכל רוח.

מן הבחינה הזאת, עמלק ומצוות השמדתו הם מקרה קיצון של תפיסת הגוי בהלכה, שעומדת כולה בסימן של היבדלות מקצינה והולכת של עם ישראל מאומות העולם. כפי שישיר רוזן-צבי ועדי אופיר מראים במחקרם הפרשני-גנאלוגי, קטגוריית הגוי עברה שינויים מרחיקי לכת מהופעתה בספרי התורה ועד ימינו.^[9] למעשה, "גוי" בתורה הוא פשוט עם כלשהו (לרבות עם ישראל: "וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל"), והשימוש במונח לתיאור "אדם לא יהודי" בא לעולם רק בספרות חז"ל. המקרא מכיר בדרגות שונות של "זרות" ביחס לעם ישראל (גר, נוכרי, ערל ועוד) ואף מבחין בין עמים מותרים במגע (המצרי והאדומי) ובין עמים אסורים (המואבי והעמוני), אך חז"ל ובעקבותיהם הספרות הרבנית מגבשים הבחנה בינרית גורפת בין יהודי לגוי, שבה אין עוד מקום לדרגות ביניים (ולכן מוסד הגיור בא לעולם באותה תקופה).

ההבחנה הזאת משרתת את פוסקי ההלכה במגוון דרכים, אבל לענייננו חשוב הקישור העמוק שלה לדיני כשרות וטהרה. מאכלים שהגוי נוגע בהם (כגון חלב או יין) טמאים לישראל, בגדיו טמאים, מגוריו טמאים וכולי. תפיסת ההיבדלות הזאת מועצמת מאוד בהלכה, אבל שורשיה נמצאים כבר בטקסט המקראי, למשל בפסוקים הללו: "וְהִבְדַּלְתֶּם בֵּין-הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה לַטְּמֵאָה, וּבֵין-הָעוֹף הַטָּמֵא לַטְּהוֹרָה; וְלֹא-תִשְׁקְצוּ אֶת-נַפְשֵׁיכֶם בַּבְּהֵמָה וּבָעוֹף, וּבְכָל אֲשֶׁר תֵּרַמַּשׁ הָאֲדָמָה אֲשֶׁר-הִבְדַּלְתִּי לָכֶם לַטְּמֵא. וְהִיטֵתֶם לִי קִדְשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְהוָה, וְאַבְדַּל אֶתְכֶם מִן-הָעַמִּים לְהִיּוֹת לִי" (ויקרא כ, כה-כו).

כשרות המזון היא היבדלותו מן המזון הטמא, קדושת האלוהים היא היבדלותו מאלוהים אחרים, וקדושת עם ישראל היא היבדלותו מאומות העולם; כל מעגלי ההיבדלות אחוזים זה בזה ומקרינים זה על זה. אי-אפשר להבין את השתלשלות מושג הגוי בהיסטוריה היהודית בלי להכיר בקישור העמוק שלו לטומאה; הדרך מכאן לשיח הסניטרי קצרה מאוד.

היטהרות וחרדה מינית

פרדיגמת ההיטהרות-אלימות מסבירה לא מעט פרוורסיות של הזמן הנוכחי, ואזכיר כאן רק אחת בולטת במיוחד. מפלגת נעם, בהנהגתו הרוחנית של הרב טאו, מונעת למעשה בידי דחף כובש-כול להיטהרות: מינית, תרבותית, אתנית ולאומית. "חייבים להגן על העם והמדינה שלנו מחדירת הגופים הזרים שמגיעים ממדינות זרות, גופים זרים, קרנות זרות", הכריז מנהיג המפלגה אבי מעוז, וכסניטר אדוק הוסיף שצריך "לנקות את כל מערכת החינוך מכל ההשפעות הזרות". ההשפעות הזרות, כידוע, הן הפרוגרס והפוסטמודרניזם, שהביאו איתם בלבול ערכים גמור, בפרט בתחום הזהות המינית - אותה טריטוריה שיש לגדר ולחלק באופן ברור לשתי קטגוריות, ואוי למערבב. הרב טאו הגדיר את ההומוסקסואליות כ"פשע נגד האנושות", וקל לראות שבשורש הדאגה הלאומית שלו אכן ניצבת חרדה מינית:

טשטוש הזהות המינית של הילד עד שאינו יודע אם הוא בן או בת מערער את ביטחונו היותר אלמנטרי בזהותו, ומכאן קצרה הדרך לחיסל זהותו היהודית, ומתוך שאין הוא בטוח בזהותו הלאומית מאבד את כוח העמידה מול הנרטיב הלאומי, את הכוח להגן על העם, את האמונה בקיום הבטחות הנביאים, וחפץ במדינה שאינה אלא מקבץ של ערב רב.

אהה, שוב ערב רב.

אובססיית ההתנקות הזאת, במקרה של הרב טאו, איננה עניין מופשט אלא מטרד ביוגרפי. במשך שנים ארוכות פורסמו עדויות רבות ומפורטות של נשים שהרב טאו תקף אותן מינית, וגם עדות של בחור צעיר שהותקף על ידו. לאחרונה נסגר תיק החקירה נגדו בשל "חומות בצורות של שתיקה" שהקיפו את הרב. זאת כלכלת ההיטהרות, שכעת מקיפה לא רק את המוקד הפרוורטי אלא גם מעגלים של שתיקה והשתקה רחבים יותר בחברה. על ה"זהמה" הפנימית צריך לשמור מכל משמר, חבויה, מודחקת, כמו מוגלה תוססת, על מנת שתמשיך לתדלק את מנועי השנאה כלפי כל מה שמזכיר אותה בעולם החיצוני ועליו אפשר להשליך, בפורקן מענג של זעם מוסרי, את האשמה והבושה והחרדה שהיא מעוררת. האם כל פרויקט נעם אינו אלא שסתום לוויסות תסביכיו הכמוסים של הרב טאו? זו אולי רדוקציה מופרזת, אבל לא נעדר ממנה גרעין של אמת. ואין ספק שאותם תסביכים וחרדות אינם נחלתו האישית של הרב, אלא רווחים בקהילות אורתודוקסיות רבות ששורר בהן משטר מיניות נוקשה ומעניש.

אף על פי שפרדיגמת ההיטהרות-אלימות יונקת משורשים יהודיים-נוצריים עמוקים, תהיה זו טעות לזהות אותה עם העולם הדתי בלבד. כפי שראינו, היא מחלחלת בקלות אל עולם הלייף סטייל וה-wellness, אל מודלים של התעלות רוחנית דרך פרקטיקות של סיגוף ומשטור של הגוף, לרבות שיגעונות תקופתיים לחומרים "טבעיים" בלבד במזון, ריהוט, ביגוד או בנייה (מעל ומעבר למה שנדרש משיקולים בריאותיים או אקולוגיים). תבנית היסוד היא תמיד אותה תבנית: היחיד מדמיין שהוא חלק משלמות כלשהי, כמו כדור בדולח טהור, ומגיע לידי שכנוע פנימי עמוק שכל זהותו מושתתת על ניקיונה של אותה שלמות מכל גוף זר (החל בפחמימות וכלה בערבים). רק שזו הזיה אפלטונית, שכן בעולם האמיתי אין זהויות טהורות אלא רק אוסמוזה בלתי פוסקת: חומרים מתערבבים אלה באלה, מינים וגזעים

מתערבבים אלה באלה, חוץ ופנים זולגים זה אל זה תדיר. מושגים כמו "דם ארי", "נשמה יהודית", "גוי", "השפה העברית", "גבר" ו"אישה" הם פיקציה נוחה שמאחוריה משתולל "ערב רב" הטרוגני; אך בשלב מסוים היא נעשית לא נוחה, כי הסתירות מבצבצות מבין התפרים. וכך הופכת ההזיה האפלטונית לפרוגרמה נצחית של היטהרות, הנפש נצפדת בדריכות-עד לזהות ולסמן "גורמים זרים" ולכלוך שחובה לסלקו; ומכאן קצרה הדרך לחיים של אלימות מתמדת, כלפי פנים וכלפי חוץ, חיים של בעתה מן הרגע שהשלמות המדומיינת תאבד, הרגע שבו נפגוש בעצמנו ובזולת את הבלתי ניתן להגדרה ולגידור.

הלכלוך שלא יירד

אי-אפשר לסיים את הדיון הזה בלי להתייחס לאתגר ההיטהרות הכביר והמעיק מכולם שרובץ על הישראלים, ולא רק הדתיים שבהם, בעת הזאת: ההיטהרות מן הפשע הקולוסאלי של רצח העם בעזה. הפשע הזה עדיין בעיצומו; לכאורה מוקדם מדי להעריך את גודל האשמה או את מאמצי ההיטהרות ממנה. אלא שמאמצים אלו מתהווים כבר כעת, לנגד עינינו. לא רק ההסברה הישראלית הרשמית, אלא מאות אלפי ישראלים – שנטלו חלק ישיר במלחמת ההשמדה בעזה או רק תמכו באלה שהיו שם – עסוקים יותר ויותר בהצדקה עצמית לנוכח החורבן הגמור שהמטנו על 2.2 מיליון איש, שיותר מעשירית מהם כבר מתים או פצועים, וגם לנוכח הקונסנזוס הבינלאומי שסוגר כטבעת על ישראל וחרץ את משפטו בדבר רצח העם.

כיצד מתבטאת ההיטהרות הזאת? להוציא מיעוט מבוטל, הישראלים נוהגים על פי התבנית המוכרת כבר: השתקה והכחשה, שמתגלגלות לאלימות גדולה יותר. ראוי לציין שההכחשה הגיעה זה מכבר לדרגים הרמים ביותר, למשל בית המשפט העליון, שעצם את עיניו בחוזקה מול הראיות למדיניות ההרעבה בעזה ובבתי הכלא הביטחוניים בישראל. מהלכי ההצדקה העצמית מוכרים עד זרא: העובדות לא נכונות, ואם הן נכונות – ממילא הן לא באחריותנו אלא באחריות החמאס, ובכל מקרה זה מגיע להם. הלופ הזה, שמתנגן כבר שנתיים תמימות, נמצא בעימות הולך ומחריף עם תמונת המציאות המחרידה בעזה, עם עדויות מצטברות של חיילים על ביצוע פשעי מלחמה ועם הבידוד הבינלאומי של ישראל.

הקושי להודות באשמה נובע גם מן הדמיון המטריד שצץ ועולה בין זוועות שבעה באוקטובר ובין זוועות מלחמת ההשמדה. החמאס לא חס על נשים ועל ילדים, וצה"ל לא חס עליהם (המספרים כבר ידועים, אבל ברזולוציה גבוהה מגלים זוועות חדשות; כך למשל, בשלושה שבועות בין מרץ לאפריל 2025, 36 מן ההפצצות של צה"ל הרגו **רק** נשים וילדים). החמאס ביצע פגיעות מיניות ואונס, וגם סוהרים במתקני כליאה בישראל עשו זאת בעצירים מעזה; החמאס הסתובב בזירת הטבח שיכור מהנאה סדיסטית, וכך גם עשרות ומאות חיילים שאינם פוסקים להעלות סרטונים ברוח עולצת על רקע חורבות עזה. ובכן, כיצד אפשר בכלל להודות שיש בתוכך צד אפל ושטני בדיוק כמו באויבך השנוא ביותר? אם הוא "תת-אדם", מה אתה?

וכך, העימות בין מנגנוני ההכחשה ובין המציאות ההולכת וזולגת פנימה מקשיח עמדות דווקניות ומוליך לעצימת עיניים חזקה יותר; להסתגרות, להתבצרות, להיאחזות נואשת במיתוס של אנטישמיות חובקת עולם; ולבסוף, במעין התמרה של כל המתחים הפנימיים האלה, לתיעול של האלימות כלפי "הבוגדים

מבפנים", "העמלק הרוחני", וכמובן כלפי הקורבן הפלסטיני, הנכתש בלי סוף. פרדוקסלית, גם הישראלים שתופסים את ההאשמה ברצח עם כמגוחכת וגם אלה שמתנערים מכל אחריות למה שמתרחש רואים בהאשמה הזאת מעין פטור מוסרי גורף: אם ממילא אנחנו השעיר לעזאזל של העולם (ולא משנה מה עשינו וכולי), באמת אין עוד שום סיבה להתחשב בשיקולי מוסר. אבוד לנו מראש. הזיכוי העצמי הזה גולש הלאה והלאה. אין להבין את גל האלימות המטורף שהמטירה ישראל על הגדה המערבית - גירוש הקהילות בידי מיליציות חמושות, הטיהור האתני של מחנות ג'נין וטולכרם, מאות ההרוגים - אלא כתגובת נקם במאגר חדש של "אשמים", שבוראת ומְחִיה את תחושת הצדק והאחדות, תגובה שדרכה הקולקטיב הישראלי חותר להיטהר מחורבן אחד (שאשליית צדקתו התנפצה) באמצעות זריעת חורבן אחר (שאשליית צדקתו עדיין מפרפרת); האלימות מטהרת.

בחורף 1946, כחצי שנה לאחר תום מלחמת העולם השנייה, נתן הפילוסוף הגרמני קרל יאספרס שתי הרצאות פומביות שכונסו באותה שנה בספרון בשם **שאלת האשמה**. יאספרס ביקש מבני ארצו - גרמניה הייתה אז אומה מובסת ומושפלת, מרוסקת כלכלית - להישיר מבט אל אשמתם בעליית הרייך השלישי ואל אחריותם הקולקטיבית לפשעיו. בשפה ישירה, לא אקדמית, בטון דוחק וכמעט מפציר, הוא חזר והדגיש שלא תהיה לגרמנים תקומה אם לא יכירו את החלק הזה שבתוכם היכרות אינטימית ממש:

חשוב לאין ערוך יותר לגבינו כיצד אנחנו בוחנים, מעריכים ומטהרים את עצמנו. ההאשמות מבחוץ אינן עוד מענייננו. לעומת זאת, ההאשמות מבפנים, המדברות בקול שאי אפשר שלא לשמעו זה שתים עשרה שנה בנפשותיהם של גרמנים - קול הנשמע במידה זו או אחרת של בהירות, לפחות לפרקים - הן מקור להכרת ערך עצמנו. הכרה זו אפשרית גם היום אם נשנה את עצמנו במו ידינו בהשפעת אותן האשמות, בין שאנו זקנים או צעירים. עלינו לברר את שאלה האשמה הגרמנית: היא נוגעת לנו עצמנו. דבר זה שריר בלי זיקה להאשמות הבאות עלינו מבחוץ, אף שאנו יכולים להשתמש בהן כבמראה.^[10]

יאספרס משתמש כאן במושג הטיהור העצמי באופן הפוך לגמרי מזה שבו השתמשו בו עד כה. הוא מדבר על היטהרות מוסרית, שראשיתה ב**חייבוק** האשמה ובנטילת אחריות; רק זה יהיה התיקון לפרויקט הסניטרי של **סילוק** האשמה אל מחוץ לתודעה על מנת להתנער מכל אחריות. הישראלים נדרשים כבר עתה, ויידרשו ביתר שאת בשנים הקרובות, להגיע לכלל הכרה אמיתית באשמתם (במאמר מוסגר: גם הפלסטינים ותומכי החמאס ומהללי הטבח יידרשו לחשבון נפש, אבל הוא יהיה מסדר גודל אחר, והוא עניין שלהם, לא שלנו). לא כל הישראלים יחלקו את האשמה באותה דרגת חומרה, כמובן, אבל לא יהיה ישראלי אחד שיינקה ממנה - אפילו אלה שלא נולדו עדיין, כפי שתעיד אשמת הדור השני והשלישי בגרמניה. כפי שאחריות מתקיימת גם בהיעדר תחושת אשמה, גם תחושת אשמה יכולה להתקיים בהיעדר אחריות.

האשמה הזאת תצוץ ותציף כל פינה, כל מפגש של ישראלים עם פלסטינים וכל מפגש עם אנשים בעולם שהיו עדים לאסונם; לא יהיה אפשר לתחום אותה בפינה מוגדרת, לא יהיה אפשר לסגור אותה בקופסה שחורה. מן ה"לכלוך" הזה לא נצליח להתנקות. את המחשבה החמורה הזאת, שהאשמה היא ממש איבר מאיברינו, ניאלץ לשאת בתוכנו עד יום מותנו. **לא תהיה לנו ברירה**. וכשנגיע אל הנקודה הזאת, של קבלה

מלאה של האשמה, תחושה מוזרה ולא מוכרת תתפשט בנו: תחושת הקלה. סוף סוף נשתחרר מהזיית הניקיון המוחלט ומן העריצות של הפרויקט הסניטרי. נבין שאנחנו מוכתמים, ונקבל את הכתם כמצב קיומי.

אז, רק אז, נוכל להתפנות לשאלת התיקון: איך מתחילים לכפר, איך פונים לקורבן, ומה נוכל להציע לו כדי להתחיל ולבנות מחדש את חייו ואת חיינו. חיים מעורבים, חיים מוכתמים, רחוקים מכל טוהר, אבל חיי אמת.

הערות שוליים

[1][†] Eva Weisman, "The Dark Side of Wellness: The Overlap between Spiritual Thinking and Far-Right Conspiracies," The Guardian, October 17, 2021; Catherine Tebaldi, "Granola Nazis: Fascism in the World of Health, Fitness, and Nature," C-REX – Center for Research on Extremism, January 29, 2025; Alexandra Ages, "The Alt-Right's Co-Optation of Wellness Subculture at the Intersection of Health, Purity, and Ideology," Perspectives, August 30, 2024

[2][†] אלון עידן, "אז מה אם את 'מורה ליוגה נשית'? גם רוחניקית יכולה להיות יוגינאצית", **הארץ**, 7.5.2025.

[3][†] עידן לנדו, "מה זה כוח? ראיות ומחשבות מעולמם של החלשים", **לא למות טיפס**, ינואר 2024.

[4][†] יצחק בנימיני, "השיח הסניטרי: הסוציו-ביוגרפיה של האדם המנקה", **בצלאל: כתב עת לתרבות חזותית וחומרית** 3, 2006.

[5][†] על ספרה של דגלס **טוהר וסכנה** ראו דוד שפרבר, "כמה נאיבים אנו יכולים להיות כלפי אמונותיהם של אחרים", **ערב רב**, 11.9.2011.

[6][†] חמי בן-נון (עורך), **בכור היצירה: יובל ליצירתו של שלמה גיורא שוהם**, שערי משפט, 2004.

[7][†] אסף תמרי, "ערב-רב", **מפתח** 2, 2010, עמ' 43-74.

[8][†] "עמלק: מהותו, מחייתו והעמלק שמסתתר בתוכנו", אתר "פרשת".

[9][†] ישי רוזן-צבי ועדי אופיר, **מגוי קדוש לגוי של שבת - האחר של היהודים: קווים לדמותו**, כרמל, 2021.

[10][†] קארל יאספרס, **שאלת האשמה**, בתרגום יעקב גוטשלק ודפנה עמית, מאגנס, 2006, עמ' 68.

עידן לנדו הוא פרופסור לבלשנות באוניברסיטת תל אביב וכותב הבלוג הפוליטי "לא למות טיפש".
